

δικουσῶν τὸ ὑπέρτατον δίκαιον τῆς πολιτείας, κατὰ τὰ δόγματα τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης».

Ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Ρουσσώ, καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη ἐξελοῦσα τῶν δρίων τῆς Γαλλίας, ἐξήσκησεν ἐπαισθητὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ κατ'ἐξοχὴν ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη εἰς ἰκανὸν βαθμὸν ἐν τοῖς πολιτικοῖς φιλοσοφήμασι τῶν δύο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρωτίστων Γερμανῶν φιλοσόφων, τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου. Ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, ἡ ἀποκάλυψις τῆς νέας κοινωνίας, ἀμορφώτου ἔτι καὶ συγκεχυμένης, ἀλλὰ προσπαθοῦσης νὰ εὔρη ὅπου δῆποτι παρεσκευασμένον ἱστορικὸν ἔδαφος, ὅπως ἐλευθέρως ἀναπτυχθῆ καὶ καρποφορήσῃ. Καὶ τριτοῦτον ἔδαφος, ὑπὲρ πάσαν ἄλλην τῆς Εὐρώπης ἴσως χώραν, παρείχε κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκείνας στιγμὰς ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη, τείνουσα ν' ἀποσπάσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ καθεστώτος, τῶν ἡρακλείων τούτων στηλῶν τῆς ἐπιστήμης, πέρα τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἦτο τοσοῦτον τολμηρὸς, ὥστε νὰ προβῆ διακινδυνεύων, ἐρχόμενος εἰς ρῆξιν καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ — ΚΑΝΤΙΟΣ, ΦΙΧΤΗΣ.

Παραλλήλως μετὰ τῆς Γαλλίας, ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀγῶνι κατὰ τοῦ καθεστώτος, ἤρξατο βαδίζουσα ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ ἡ Γερμανία. Ἡ βαθεῖα κοινωνικὴ ἀτονία, ἣτις εἶχε καταλάβει τὴν κοιτίδα τῆς Μεταρρυθμίσεως μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου, ἤρξατο βαθμηδὸν ἐκλείπουσα ὑπὸ τὴν ὀσημέραι ζωηροτέραν καθισταμένην ἐκ τῶν πανεπιστημίων ὠθησιν, ἣτις κατ'ἐξοχὴν ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ ἐπικληθέντος Φωτισμοῦ (Aufklärung) καὶ τοῦ πρωτίστου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, πρὸς σκάνδαλον τῆς συντηρητικῆς κοινωνίας καλέσαντος εἰς τὴν ἀύλην αὐτοῦ καὶ περιθάψαντος τὸν Βολτκίρον καὶ ἕνα τῶν κορυφαίων τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τὸν L a m e t t i e. Ἡ Γερμανία τοῦ Λουθήρου ἐλάμβανεν ἤδη συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς ἐκ τῶν ἄνω, χάρις εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, διότι ἡ ἀπὸ τῶν πανεπιστημίων ὠθησις ἢ παρεκωλύετο ὑπὸ ἀντιδραστικῶν κυβερνήσεων, ἢ καθίστατο σχεδὸν εἰσαίν

ἀμφίβολος καὶ μηδαμινή, ἕνεκα τῆς σχολαστικῆς μεθόδου, ἣτις ἐπεκράτει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ συστήματος τοῦ Οὐολφίου, οὗ ἡ φήμη καὶ ἡ ἀσθεντεία ἀπὸ τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων περιώδευτεν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἐπὶ τὴν ἄλλην Εὐρώπην. Ἀλλ' ἤδη διὰ τῆς μεταγγίσεως τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος ἐξεδηλώθη ζωηρότερα τις τροπὴ τῶν πνευμάτων πρὸς τὰς νέας τάσεις, αἵτινες ἀπὸ τῆς Γαλλίας ἐξεληθοῦσαι, συνεκίνουν τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ αἵτινες παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἰσχυρότατον εὕρισκον προστατήν καὶ σύμμαχον παρὰ τῷ Φρειδερίκῳ.

Οὕτως ὁ λόγος τοῦ Λούθηρου κατέχτα ἐκ νέου τὴν ψυχὴν καὶ τὴν συνείδησιν τῆς Γερμανίας. Ὑπὸ τὰς συγκινήσεις τῆς ἀρχομένης ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν τύπων καὶ τῆς παραδόσεως, ὁ Λέσσιγκ, μετὰ προφητικῆς δυνάμεως, ἀνήγγελλε τὸν νέον κόσμον, τὸ νέον εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας, καταρῶμενος τὸ γράμμα τοῦ νόμου, τὸ ὅποσον ἔρριψεν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τὴν Γερμανίαν εἰς τοὺς κόλπους τῆς πνευματικῆς ἀτονίας καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἐρμηνείας τοῦ λόγου¹ καὶ ἐπεκαλεῖτο τὸν Λούθηρον νὰ ἐξαγοράσῃ τὸ γερμανικὸν ἔθνος ἀπὸ τῆς ἀνυποφόρου δουλείας τοῦ γράμματος, ὡς ἄλλοτε εἶχεν ἐξαγοράσει αὐτὸ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς παραδόσεως¹. Μετὰ τὸν Λέσσιγκ, τὸν μέγιστον ἄνδρα τῆς Γερμανίας μετὰ τὸν Λούθηρον, ἡ ἐξέγερσις τῶν πνευμάτων καθίσταται ὁσημέραι ἐμφαντικωτέρα. Ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἔχουσα τὴν ἐστίαν αὐτῆς ἐπαναστατικὴ κίνησις συγκοινωνεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτορον μετὰ τῆς ἐν Γερμανίᾳ πνευματικῆς ζυμώσεως, ἣτις καθίσταται ἐπίσης τολμηρὰ, ἐπίσης παράβολος, ὅπως ἡ πέραν τοῦ Ρήνου ποικίλη ἐξέγερσις¹ μόνη διαφορὰ ἦτο, ὅτι ἡ ἐν Γερμανίᾳ κίνησις ἦτο μεταφυσικὴ ἔτι, ἀφηρημένη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτορον, ὡς ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων ἀδυνατοῦσα νὰ εὕρῃ ἕδραρον ἀσφαλές πρὸς ἀρμολιωτέραν ἐργασίαν¹ ἐντεῦθεν ἡ κίνησις αὕτη εἶχε περιορισθῆ τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ἀνωτάταις σφαίραις τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐμμέσως μόνον ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος. Καὶ δὲν εἶνε ἀληθῶς ἄστοχος ἡ παρατήρησις ἐκείνων, ὅτι αἱ μεγάλαί πολιτικαὶ κρίσεις καὶ περίοδοι τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος γαλλικῆς ἱστορίας ἀντιστοιχοῦσι πρὸς παραλλήλους κρίσεις τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὰ αὐτὰ χρονολογικὰ διαστήματα. Οὕτως ἡ διὰ τοῦ Καντίου τελεσθεῖσα φιλοσοφικὴ ἐπανάστασις ἔχει μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τὴν τελεσθεῖσαν τοιαύτην διὰ τῆς ἐν Γαλλίᾳ *constituante* καὶ τῆς *législative*, ὁ φιλοσοφικὸς ἀπολυτισμὸς καὶ ἡ ὑποκειμενικότης τοῦ συστήματος τοῦ Φίχτου, γερμανικὴ μετέφρασις τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου τοῦ Ρουσσώ, εἶνε ἐπίσης ἡ ἀπήχησις τῶν ἀρχῶν τῆς Συμβατικῆς συνελεύσεως, δι' ἧς ἀνεκρύχθη πολιτικὸν δόγμα ἡ ἐπανάστασις¹ κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ μέθοδον

¹ Die Erziehung des Menschengeschlechts.

προβιάνοντες, θέλομεν παρατηρήσει τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν τοῦ συστήματος τοῦ Ἐγγέλου μετὰ τῆς ἀκολουθοῦσας περιόδου τῆς ἐν Γαλλίᾳ πολιτικῆς ἱστορίας. Οὕτως ἐν τῇ τελευτημένῃ ἐκείνῃ ἐπαναστάσει ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ μεταφυσικὴ Γερμανία ὑφίστατο ἐπίσης ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῆς τοὺς αὐτοὺς κλονισμοὺς καὶ τὰς αὐτὰς καταστροφάς, ὧν ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ ἦτο θέατρον ἡ Γαλλία. Ὅταν δὲ ἐπῆλθεν ἡ στιγμή τῆς χειραφεσίας, ἡ ἐξέλιξις, τετελεσμένη ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἔθνους, εὗρισκεν ἀμέσως ὑπόστασιν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντιος διέπραξεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὅ,τι ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. Ὅπως ἐκείνη μετέβαλεν εἰς ἐρείπια τὸ τέως πολιτικὸν καθεστῶς, καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς Καινιξβέργης δι' ὁμοίου τρόπου μετέβαλε τὴν ὄψιν τῆς φιλοσοφίας, θεμελιώσας τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐπὶ νέων βάσεων καὶ ἀπόψεων. Ὅπως ἐν Γαλλίᾳ, εἶχε καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἡ φιλοσοφία ἐκτραπῆ περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς ἀκρατον ὕλισμόν, ἐκλιπούσης τελῶς πάσης ἄλλης ἀνωτέρας ὠθήσεως καὶ ἐπιστημονικωτέρας ἐρεύνης τῶν ποικίλων τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ τοῦ βίου ζητημάτων. Πρόχειρον παράδειγμα ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης καταπτώσεως καὶ σχολαστικότητος ἔχομεν τὸ φυσικὸν δίκαιον τοῦ Οὐολφίου, παράστασιν οἰκτρῆς πολιτείας, ζητοῦντος τὴν πρόοδον διὰ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀκινήσεως. Ἐν τοιαύτῃ κρισίμῃ στιγμῇ ὁ Κάντιος ἀνέλαβε τὴν μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας· ἡ ὕλη εὕρισκετο πρόχειρος· ἐζητεῖτο μόνον ὁ ἀρχιτέκτων, ὁ μέλλων νὰ ρίψῃ τὰ θεμέλια τοῦ νέου οἰκοδομήματος· ἡ ἰδανιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Βερκελέου, ὁ κριτικισμὸς τοῦ Χιούμη, ἡ αἰσθηματικὴ φιλοσοφία τοῦ Ρουσσώ, τὸ σύστημα τοῦ Οὐολφίου, παρηκμακὸς ἤδη τελῶς καὶ ἐξηνητημένον, ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐμπειρισμὸς συνετέλεσαν ἐπίσης εἰς τὸ ἔργον τοῦ Καντίου, τὴν ἀνακαίνισιν τῆς φιλοσοφίας τῶν τύπων καὶ τοῦ γράμματος. Καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἐρείπιων τούτων ἐξήρχετο ἡ «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ ἐκ Καινιξβέργης φιλοσόφου.

Τὸ κολλοσσαῖον τοῦτο ἔργον, δι' οὗ ἀνετρέποντο αἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης, ἀνηγόρευε νέαν ἀρχὴν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς σκέψεως, τὸ κριτήριον τοῦ ἀπολύτου λόγου. Μετ' ὀλίγον, ἀρξαμένης ἤδη τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ μεταφυσικαί, θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ αὐτῆς ἀρχαὶ εὕρισκουν ἀπήχησιν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ φιλοσόφου· ἐν ἔτει 1793, καθ' ὅν χρόνον, ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῆς Συμβατικῆς, ἀνεκηρύττετο ὡς ἐθνικὴ θρησκεία ἐν Γαλλίᾳ ἡ θρησκεία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὁ Κάντιος ἐδημοσίευε τὴν «Θρησκείαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καθαροῦ λόγου»· ἐν ἔτει 1797 ἐξεδίδετο ἡ «Μεταφυσικὴ τῶν ἠθῶν», ἧς τὸ πρῶτον μέρος περιελάμβανε τὴν

⁴ Kritik der reinen Vernunft.

περί δικαίου θεωρίαν τῆς ἐπικρατείας, καὶ δύο ἔτη πρότερον τὰ ἀπερὶ αἰωνίας εἰρήνης¹ ιδεώδη, ἐν οἷς ἀνεύου τὰ δυνεῖρα τοῦ Σαιμπιέρρου.

Ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶνε ἡ ἀποκλειστικὴ πηγή, ἐν ᾗ ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ νομοθεσία² καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν φύσιν ὀρίζει ὁ νοῦς, ἡ δὲ βούλησις, ἣτις εἶνε ὁ λόγος, λαμβάνουσα ὑπόστασιν, εἶνε ἡ ὀρίζουσα τὰ κατὰ τὴν ἐλευθερίαν³ ἡ ἐλευθερία, ἣτις εἶνε ἡ δύναμις ἐνεργείας ἀπολύτου καὶ ἀνεξαρτήτου πάσης ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν ἐπιδράσεως, ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ λόγου, καθ' ὀρισμένους κανόνες ἐπιτάσσοντος ἢ ἀπαγορεύοντος μίαν πράξιν⁴ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας δὲ ταύτης, δι' ἧς ἐκδηλοῦται ὁ ἀνθρώπινος λόγος, πηγάζει ἡ ἠθικότης καὶ τὸ ὑπέρτατον αὐτῆς δόγμα. Ἡ ἐλευθερία, ἣν μόνον διὰ τῆς σκέψεως κατανοοῦμεν, διακρίνεται ἀπὸ τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως δυνάμεων, καλεῖται δὲ βούλησις⁵ οὕτως αὕτη εἶνε δύναμις λογικὴ καὶ πρακτικὴ, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς βουλήσεως, τουτέστι τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Ἀλλ' ἡ βούλησις τότε μόνον καθίσταται ἐλευθέρη, ὅταν ἀπ' οὐδενὸς ἐτέρου ἐξαρτᾶται νόμου, οὐδ' ὀρίσεται ἐξωτερικόν τινα καταναγκασμόν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰδίου νόμου, ὅστις εἶνε ἄμεσος ἀπόρροια τοῦ λογικοῦ καθ' ὀλοκληρίαν. Ἡ ἐλευθερία, διὰ τὰ ἦνε ἀληθῆς, πρέπει τὰ ἦνε ἠθικὴ, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ λόγου, διότι μόνον ὁ λογικὸς ἀνθρώπος εἶνε ἀληθῶς ἐλεύθερος⁶ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία εἶνε ὁ ὕψιστος καὶ ὁ μόνος σκοπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς δημιουργίας⁷ τελικὸς δὲ σκοπὸς τῆς φύσεως εἶνε ὁ ἀνθρώπος, οὐχὶ ὡς κτήνητικόν, ἀλλ' ὡς πνευματικόν ὄν, ὡς ἠθικόν ὑποκειμένον, δεχόμενον τὰ ἐπιτάγματα τῆς ἀπολύτου προστακτικῆς (*Katagorischer Imperatif*⁸).

Ἀπόλυτος προστακτικὴ εἶνε ἡ σκεπτομένη καὶ ἐπιβάλλουσα ἀναγκαίως τὴν ἐνεργείαν οὐχὶ ἐμμέσως, διὰ τῆς ἐννοίας τέλους τινὸς, δυναμένου τὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἄμέσως, ἐξ ἀντικειμένου, ἀναγκαίως διὰ τῆς ἐννοίας μόνης αὐτῆς ταύτης τῆς ἐνεργείας (τοῦ τύπου αὐτῆς)⁹ πᾶσαι αἱ ἄλλαι προστακτικαὶ εἶνε τεχνηταὶ καὶ ἐν συνόλῳ ὑποθετικά¹⁰ ἀλλ' ὁ λόγος τῆς δυνατότητος ἀπολύτων προστακτικῶν ἐν οὐδενὶ καίται ἀπολύτῳ ὄρω, σχετίζεται δὲ πρὸς μόνην τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόλυτος αὕτη προστακτικὴ, ἐπιβάλλουσα ὑποχρέωσιν, σχετιζομένην πρὸς τινὰς πράξεις, εἶνε ἠθικὸς πρακτικὸς νόμος¹¹ ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑποχρέωσις δὲν εἶνε μόνον πρακτικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ καταναγκαστικὴ, ἐντεῦθεν ὁ νόμος οὗτος εἶνε ἐπιτρεπτικὸς ἢ ἀπαγορευτικὸς νόμος, καθ' ὅσον ἐπιτρέπει τινὰς πράξιν ἢ ἀπαγορεύει.

Ὁ ἀνθρώπος, ὡς ἠθικόν πρόσωπον, ὑπέχει καταλογισμόν ἐπὶ πάσῃ αὐτοῦ πράξει¹² τὸ ἠθικόν λοιπὸν πρόσωπον εἶνε ἡ ἐλευθερία λογικοῦ ὄντος, ὑποκειμένου εἰς τοὺς ἠθικοὺς νόμους¹³ διὰ τῆς ἐλευθερίας ταύτης ὁ ἀν-

¹ Rechtslehre. Einleitung IV.

Θρωπος πᾶν ὅ,τι πράττει, πράττει αὐτὸ ἐντὸς τῶν ὁρίων, τῶν ἐπιτασσόμενων αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἀπολύτου προστακτικῆς· ἢ δὲ ἠθικὴ αὕτη προσωπικότης οὐδέν ἐστιν ἕτερον, ἢ ἡ ἐλευθερία λογικοῦ ὄντος, ζῶντος ὑπὸ ἠθικοῦς νόμους· ἐντεῦθεν λοιπὸν ἔπεται, ὅτι πρόσωπόν τι εἰς οὐδένα ἄλλον ὑπόκειται νόμον ἢ εἰς ἐκεῖνον, ὃν ἔδωκεν ἑαυτῷ, εἴτε μόνον, εἴτε τοῦλάχιστον τῇ συμπράξει ἄλλων προσώπων¹.

Ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἠθικὴ τοῦ Καντίου, προέβησεν μέχρι τῆς ἀκροτάτης ἀνετηρότητος (rigorismus), ὑπερέρα καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν Στωϊκῶν, ἔδωκε νεῦρον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἠθικὴν, ἐξόχως ἐξάρσατο τὸ φρόνημα τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἐν τοῖς κρίσεσιν ἐκείνας χρόνους. Οὐδεὶς ὡς αὐτὸς ἠσθάνθη ποσούτων ἐνδομύχως τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος, οὐδεὶς ἀνέλυσε αὐτὸ μετὰ τρυφῆς θερμότητος, οὐδεὶς ὑμνησεν αὐτὸ μετὰ ποσούτου ἐνθουσιασμοῦ, ὅσον ὁ φιλόσοφος τῆς ὑπερβουρείου Καινξβέργης. Ἀπὸ τῆς καταπτώσεως, εἰς ἣν εὗρίσκετο ἡ Γερμανία, ἀνέστη πλήρης νέας ζωῆς, ἐτοιμὸς εἰς ἐθελοθυσίαν². Τὸ ὑπέρτατον ταῦτο δόγμα τῆς ἠθικῆς συνειδητέως ἔλεγε: ἀπράττετε συνφθὰ ἐπὶ ἀξιώματι, τὸ ὅποιον ἔμα δύναται καὶ ἰσχύη καὶ ὡς καθολικὸς νόμος. Πᾶν ἀξίωμα, τὸ ὅποιον δὲν εἶνε ἐπιθεκτικὸν τῆς ἐκτάσεως ταύτης, εἶνε ἀντίθετον τῇ ἠθικῇ. Νόμος εἶνε δόγμα, περιλαμβάνον ἀπόλυτον πρόσταγμα· ὁ δὲ ἐπιτάσων δι' ἐνὸς νόμου εἶνε ὁ νομοθέτης³.

Τὸ καθήκον, ἐλευθέρως βουλόμενον καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ἐπιτάγματα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας δρῶν, εἶνε ἡ ἀρχὴ τοῦ δικαίου. Δίκαιον λοιπὸν εἶνε πράξις, τελουμένη συνφθὰ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ καθήκοντος. Μεταξὺ τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ δικαίου ὑφίσταται ἡ ἀκόλουθος διαφορὰ. Τὸ μὲν καθήκον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου κόσμον, ἐπιβάλλόμενον ὑπὸ τῆς ἀπολύτου προστακτικῆς, τὸ δὲ δίκαιον εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, διέπον καὶ κανονίζον τὰς ἐξωτερικὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους σχέσεις· εἶνε αὐτὸ σύνολον τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς ἡ βούλησις τοῦ ἐνὸς δύναται καὶ συνενωθῆ μετὰ τῆς βουλήσεως τοῦ ἑτέρου κατὰ τινὰ καθολικὸν τῆς ἐλευθερίας νόμον· ἐντεῦθεν δὲ δρίζεται τὸ δίκαιον ἐν γένει, ὡς πράξις, κατὰ τὸ δόγμα τῆς ὁποίας ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἐνὸς ἐκάστου δύναται καὶ ὑπάρξῃ μετὰ τῆς ἐκάστου ἐλευθερίας κατὰ τινὰ καθολικὸν νόμον⁴.

¹ Rechtslehre. Einleitung § IV.

² Ἡ σκιά τοῦ Καντίου ἐμάχιστο πεθωρακισμένη ἐν μέσῳ τῶν ἀνδρείων χωρικῶν τῆς Γερμανίας, μαχόμενων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ἀλλ' οἵτινες οὐδένα στίχον τοῦ φιλοσόφου εἶχον ἀναγνώσει· ἀνευ τῆς ἀπολύτου προστακτικῆς ἡ Πρωσσία θὰ ἔμενε δαύλη. H. von Treitschke's, die Grundlagen der bürgerlichen Gesellschaft.

³ Rechtslehre-Einleitung § C.

Τὸ δίκαιον ταῦτο εἶνε ἐμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ, ἀρχέγονον, ἀναπαλλο-
τρίωτον, προάγον τὴν ἐλευθερίαν του, ὅπως καὶ αὕτη πάλιν προάγει αὐτό·
αὕτη δὲ ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀνεξαρτησία τουτέστιν ἀπὸ πάσης κατα-
ναγκαστικῆς αὐθαιρεσίας, καθ' ἧσον αὕτη δύναται νὰ ὑφίσταται κατὰ
καθολικὸν νόμον μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἐτέρου τινός, εἶνε τὸ ἀρχέγονον
ἐκεῖνο, ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ προσηκόν δίκαιον, δυνάμει τῆς ἀνθρωπίνης αὐ-
τοῦ ιδιότητος.

Ὅπως τὸ δίκαιον, οὕτω καὶ ἡ πολιτεία ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἠθικῆς τοῦ
ἀνθρώπου ἐλευθερίας. Πολιτεία εἶνε ἡ συνένωσις πολλῶν ἀνθρώπων ὑπὸ
τοὺς αὐτοὺς τοῦ δικαίου κανόνας· αὕτη δὲ ἡ συνένωσις προήλθεν ἐξ ἀνα-
πορεύκτου ἀνάγκης. Οἱ ἄνθρωποι, πρὶν ἢ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ νόμους, ἔζων
μεμονωμένοι· ἐπειδὴ ὁμως, μεθ' ὅλας τὰς ἀγχιὰς αὐτῶν διαθέσεις καὶ
τὴν πρὸς τὸ δίκαιον ἀγάπην, ἕκαστος, ζητῶν νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἴδιον ἐ-
αυτοῦ δίκαιον, ἔπραττε πᾶν ὅ,τι ἐφάνετο αὐτῷ ἀγαθὸν καὶ συμφέρον,
οὕτω δὲ ὑφίστατο κατὰστασις ξένη πρὸς τὸ δίκαιον, κατὰστασις φυσικὴ
καὶ ἀδικος, ἐν ἣ οὐδεὶς ἠδύνετο νὰ εὖρη τὸν κατέλληλον τοῦ δικαίου του
κριτὴν, ἕκαστος δὲ ἠθέλε νὰ ἐπιβίβῃ αὐτὸ εἰς τὸν ἄλλον, ἐν συνειδήσει
ὦν τῆς ἀρχεγόμου ἐλευθερίας του, οἱ ἄνθρωποι ἐξηναγκάσθησαν εἰς κοι-
νωσίαν. Αὕτη δὲ ἡ ἀμοιβαία συνεννόησις ἐπῆλθε διὰ συνθήκης, ἀφαιρεθέν-
των μερικῶν δικαίων ἐνὸς ἐκάστου χάριν τοῦ ὅλου· καὶ οὕτως ἀπετελέσθη
ἡ κοινωνικὴ συνθήκη (*pactum sociale*), ἐκδηλοῦσα τὴν συνένωσιν πάν-
των πρὸς τινὰ κοινὸν σκοπὸν, τὸν σχηματισμὸν πολιτικῆς κοινωνίας¹.

Ἡ νέα αὕτη κοινωνικὴ κατὰστασις, διὰ νὰ ἦνε δικαία, πρέπει νὰ βε-
σιζῆται ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν ἀρχῶν *a priori*:

α) Ἴσον τῆς ἐλευθερίας ἐκάστου μέλους τῆς κοινωνίας, ὡς ἀνθρώπου·

α) Ἴσον τῆς ἰσότητος τοῦ αὐτοῦ μετὰ τινος ἄλλου, ὡς ὑπηκόου.

α) Ἴσον τῆς αὐτοπαρξίας (*sibisufficientia*) ἐκάστου μέλους μίξῃ κοινω-
νίας, ὡς πολίτου.²

Αἱ θεμελιώδεις αὗται ἀρχαὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας οὐ μόνον εἶνε
νόμοι τῆς νέας πολιτείας, ἀλλὰ καὶ μόνον ἐπὶ τῇ βέσει αὐτῶν εἶνε δυνατὴ
ἡ ὑπαρξίς πολιτικῆς ἐνότητος, συνωδὰ πρὸς τὰς καθαρὰς λογικὰς ἀρχὰς
τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου. Καὶ ἡ μὲν ἐλευθερία οὕτως διατυπῶνται: οὐδεὶς
δύναται νὰ με καταναγκάσῃ νὰ ἦμαι εὐτυχὴς κατὰ τινὰ τρόπον, ἀλλ'
ἕκαστος ὀφείλει νὰ ζητῇ τὴν εὐτυχίαν του, ὅπως νομίζει καλὸν, εἰάν μόν-
ον δὲν ἐπέρχεται σύγκρουσις μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἄλλων, πρὸς ὅμοιον
τεινόντων σκοπὸν. Ἡ πατρικὴ λεγομένη κυβέρνησις (*imperium pater-
nale*), ἐνθα αἱ σχέσεις τοῦ βεπιλέως πρὸς τὸν λαὸν εἶνε ὡς αἱ σχέσεις πα-
τρὸς πρὸς τέκνα, καὶ ἐνθα οἱ ὑπήκοοι θεωροῦνται ἀνηθὰ παιδιὰ, μηδεμίαν
δυνάμενα νὰ ποιήσωσι διάκρισιν τοῦ ἀληθῶς αὐτοῖς ὠφελίμου ἢ ἐπιβλα-

¹ Gegen Hobbes.

βοῦς, εἶνε δὲ ἠναγκασμένα παθητικὴν ν' ἀγώσιν ἡσυχίαν, καὶν' ἀνεκμενωπι τὰ πάντα ἀπὸ τῆς κρίσεως καὶ τῆς εὐμενείας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτείας, εἶνε ὁ μέγιστος νοητὸς δεσποτισμὸς. Οὐχὶ πατρικὴ, ἀλλὰ φιλόπατρις κυβέρνησις (*imperium non paternaie, sed patrioticeum*) εἶνε ἐκείνη, ἥτις μόνον προσήκει εἰς ἀνθρώπους, ἰκανοὺς ὄντας δικαίων ἐν γένει λαοπὸν ὁ ἄνθρωπος, ὡς μέλος τῆς κοινωνίας, εἶνε ἐλεύθερος, καθόσον κέκτηται δίκαια¹.

Ἡ δὲ ἰσότης διατυποῦται ὡς ἑξῆς: Ἐκαστον μέλος τῆς κοινωνίας ἔχει καταναγκαστικὰ δίκαια πρὸς τι ἄλλο, ἀφ' ὧν μόνον ὁ ἀνώτατος αὐτῆς ἀρχὼν ἐξαιρεῖται, ὅστις καὶ ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐξαναγκάσῃ, χωρὶς νὰ ὑποβληθῇ ὁ ἑἶδος εἰς τοὺς καταναγκαστικοὺς νόμους. Ἀπὸ τῆς ἰδέας ταύτης τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων ἀπορρέει ὁ ἀκόλουθος τύπος: Ἐκαστον μέλος τῆς κοινωνίας ὀφείλει νὰ καταλάβῃ οἵανδήποτε βαθμίδα τάξεως τινος, ἐφ' ἣν δύνανται νὰ φέρωσιν αὐτὸ ἡ εὐφυΐα, ἡ φιλοπονία καὶ ἡ εὐτυχία. Ἡ γέννησις οὐδὲν συνεπάγεται ἰδιαίτερον κοινωνικὸν δίκαιον, προνόμιον· δύναται τις δὲ νὰ κληρονομήσῃ πᾶν ὅ,τι εἶνε πρᾶγμα, ἐφ' οὗ ἔχει δικαίωμα κυριότητος, ἀπαλλοτριώσεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ προσωπικότητα, οὐδ' ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς κατωτέρους του νὰ ὑψωθῶσιν ἐν τῇ αὐτῇ μετ' αὐτοῦ τάξει διὰ τῆς εὐφυΐας, τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς εὐτυχίας.

Ἡ αὐθυκαρξία (*sibisufficiencia*) παρέπεται μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων. Πᾶν δίκαιον ἀπορρέει ἀπὸ τῶν νόμων· ἀλλ' ὁ δημόσιος νόμος, ὁ ὀρίζων εἰς πάντας τὸ πρακτέον καὶ τὸ μὴ πρακτέον, εἶνε ἡ πρᾶξις δημοσίας βουλήσεως, ἀφ' ἧς πᾶν ἐκπηγάζει δίκαιον, καὶ ἥτις εἰς οὐδέναν δύναται νὰ πράξῃ ἀδίκον· αὕτη δὲ ἡ βούλησις εἶνε ἡ βούλησις τοῦ σύμπαντος λαοῦ, ὁ θεμελιώδης νόμος, ὅστις δύναται ν' ἀπορρεύσῃ μόνον ἀπὸ τῆς καθολικῆς βουλήσεως αὐτοῦ, καὶ ὅστις καλεῖται ἡ ἀρχέγονος συνθήκη².

Ἐν βλέμμα μόνον ἂν ρίψωμεν ἐπὶ τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους πολιτικῶν συνταγμάτων τῆς γαλλικῆς ἱστορίας, θέλομεν κατανοῆσαι τὸν στενώτατον σύνθεσμον τῆς θεωρίας τοῦ Καντίου καὶ τῶν ἀρχουσῶν ἰδεῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Μόνον ἐν τῇ διαίρεσει τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὁ φιλόσοφος, φεύγων τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ρουσσώ, ἐπαγέρχεται εἰς τὸν Μοντέσκιον καὶ τὸν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτου νομοθέτην τῆς ἐπαναστάσεως Sieyès. Ὡς ἐν τῷ «Πνεύματι τῶν Νόμων», οὕτω καὶ παρὰ τῷ Καντίφ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία διαίρεται εἰς νομοθετικὴν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν, ἐλευθέρως ἀλλήλων καὶ ἀνεξαρτήτους. Ἐκάστη πολιτεία, ἔννομος οὔσα ἔνωσις μεγάλου ἢ μικροῦ ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τρεῖς ἐξουσίας, δηλαδή τὴν καθολικὴν βούλησιν συντηνωμένην ἐν τριπλῷ

¹ Gegen Hobbes. ² Gegen Hobbes.

προσώπῳ (trias politica): τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν (souverainität) ἐν τῷ προσώπῳ τῆς κυβερνήσεως, καὶ τὴν νομοθετικὴν (potestas legislativa, rectoria et judiciaria) ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ δικαστοῦ. Καὶ ἡ μὲν νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὴν συνημμένην βούλησιν τοῦ λαοῦ, διότι ἀπ' αὐτοῦ μόνον ἀπορρέει πᾶν δίκαιον, οὐδὲ δύναται ποτε ν' ἀδικήσῃ τινα διὰ τῶν νόμων του. Τὰ μέλη, τὰ ἀποτελοῦντα τοιαύτην κοινωνίαν, καλοῦνται πολῖται (cives), ὡς τοιοῦτοι ἔχοντες δίκαια, ἀδιάσπαστα τῆς φύσεως αὐτῶν: Ἴον τὴν ἐλευθερίαν εἰς οὐδένα ἄλλον νόμον νὰ ὑπακούωσιν, ἢ εἰς ὃν παρέσχον τὴν ψήφον· Ἰον τὴν ἀστικὴν ἰσότητα, δι' ἧς οὐδένα ἐν τῷ λαῷ ἀναγνωρίζει τις ἀνώτερόν του, ἢ μόνον τὸν ἔχοντα ἠθικὴν ἰκανότητα νὰ ἀναγκάζῃ ἑαυτὸν ἐννόμως καθ' ὃν τρόπον δύναται καὶ νὰ ἀναγκασθῇ· Ἰον τὸ προσὸν τῆς ἀστικῆς αὐθυπαρξίας, δι' ἧς ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ τὴν συντήρησιν, ὡς μέλους τῆς πολιτείας, οὐχὶ εἰς τὴν αὐθαίρεσίαν ἄλλου, ἀλλ' εἰς τὰ ἴδια δικαιώματα καὶ προσόντα, συνεπῶς ἡ ἀστικὴ προσωπικότης ὑπ' οὐδενὸς ἑτέρου δύναται ν' ἀντιπροσωπευθῇ ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τοῦ δικαίου. Συμπέρασμα δὲ τῆς τριπλῆς ταύτης ιδιότητος τοῦ πολίτου, ὡς μέλους κοινωνίας, εἶνε τὸ δίκαιον τῆς ψήφου, τὸ ὁποῖον ὑφίσταται ἐξαιρέσεις ἐν τισιν ὀρισμέναις περιστάσεσιν, καθ' ἃς πολῖται τινὲς, ὡς οἱ ἀνηθοὶ, αἱ γυναῖκες, καὶ ἐκεῖνοι, ὧν ἡ προσωπικότης δὲν εἶνε αὐθυπόστατος, ἢ δὲ ὑπαρξίς αὐτῶν ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ παράρτημα ἑτέρας ὑπάρξεως, στεροῦνται ψήφου. Ἡ πρᾶξις, δι' ἧς ὁ λαὸς, ἀσύντακτος τέως καὶ ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελῶν, εἰσέρχεται εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν, εἶνε ἡ ἀρχικὴ συμβήκη, καθ' ἣν ἅπαντες (omnes et singuli) καταλείπουσι τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ τὴν ἐπαναλάβωσιν ἐκ νέου ὡς μέλη πολιτείας, τουτέστιν ὡς μέλη κοινότητος, ἢ τοῦ λαοῦ, ὡς πόλεως. Οὕτε δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ πολιτεία, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν κοινωνίᾳ, ἐθυσίασε πρὸς τινὰ σκοπὸν μέρος τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας· ἀλλὰ κατέλιπε τελείως τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἀγαλίνωτον ἐλευθερίαν, διὰ νὰ ἐπανεύρῃ ἄπασαν τὴν ἐλευθερίαν του ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐξαρτήσεϊ, τουτέστιν ἐν τῇ ἐννόμῳ καταστάσει, διότι ἡ ἐξάρτησις αὕτη εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ νομοθετικῆς βουλήσεως¹.

Οὕτω συστηθείσης τῆς πολιτείας, καὶ τριχῶς διαιρεθείσης, κατὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς, ἐκ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, ἡ μὲν ἐκτελεστικὴ, ὡς ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἢ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ οὔσα φυσικὸν ἢ ἠθικὸν πρόσωπον, ὀρίζει τοὺς ὑπαλλήλους, καὶ κανονίζει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἕκαστος δύναται ν' ἀποκτήσῃ ἢ νὰ συντηρήσῃ τι ἐν τῇ πολιτείᾳ, συνφθὰ τοῖς ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τεθειμένοις. Ἡ ἐκτελεστικὴ κυβέρνησις κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἰδιοποιηθῇ τὰ καθήκοντα τῆς

¹ Rechtslehre § 47.

νομοθετικής, ἢ δὲ τοιαύτη κυβέρνησις ἤθελε καταστῆ τότε δεσποτική, ἐν ἣ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς αὐτοβουλίας μιᾶς ἐξουσίας· ὡσαύτως ἀμφοτέραι αὗται αἱ ἐξουσίαι δὲν δύνανται νὰ δικάσωσιν, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐρίσωσι δικαστὰς ὡς ἄρχοντας· ὁ λαὸς δικάζεται μόνος διὰ τῶν ἐλευθέρως ἀπ' αὐτοῦ ἐκλεγέντων συμπολιτῶν του, καὶ οἵτινες εἶνε οἶονεὶ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον δι' ἐκάστην ἰδιαιτέραν πρᾶξιν, ἐφ' ἣ ὠρίσθησαν· ὁ δὲ ἡγεμὼν ἢ ἡ κυβέρνησις ἤθελον στερηθῆ τῆς ἀξίας των, ἐν ἣ περιπτώσει αὐτοπροσώπως ἤθελον δικάζει, δυνάμενοι νὰ διαπράξωσιν ἀδίκημά τι ἐν τῇ διαδικασίᾳ, οὕτω δὲ νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν περιπτώσειν ἐφέσεως τῆς ἀποφάσεώς των (*a rege male informato ad regem melius informandum*¹).

Δυνάμει τῶν τριῶν τούτων ἐξουσιῶν καὶ ἐν τῇ ἐναρμονίᾳ αὐτῶν ἐνόηται, ἢ πολιτεία καθίσταται, τουτέστι σχηματίζεται, συντηρεῖται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐλευθερίας· ἐν τῇ ἐνόητι δὲ ταύτῃ ἐγκείται ἡ σωτηρία τοῦ πολιτικοῦ σώματος. Ἐὰν αἱ ἐξουσίαι αὗται συγχυσθῶσι, τῆς μιᾶς ἐπεμβαινούσης εἰς τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἄλλης, ἐγκαθιδρύεται ὁ δεσποτισμὸς, ἀρνησις τῆς πολιτείας, ὅστις ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, ὀρίζουσης πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐλευθέρους καὶ ἴσους πρὸς ἀλλήλους.

Αἱ τρεῖς ἐξουσίαι ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶνε τοιαῦται σχέσεις τῆς συνημμένης τοῦ λαοῦ βουλήσεως, ἐκ τοῦ προτέρου ἀπορρέουσαι ἀπὸ τοῦ λόγου, ἀποτελοῦσαι δὲ τὴν καθαρὰν ἰδέαν τῆς κυριαρχίας· ἀλλ' ὁ κυριάρχης οὗτος εἶνε *λογικὸν ὄν*, ἐφ' ὅσον δὲν εἶνε φυσικὸν πρόσωπον, περιβεβλημένον διὰ τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς, ἣτις τριχῶς περὶσταται ἐν τῇ κοινωνίᾳ: ὡς ἡ ἀρχὴ ἐνὸς μόνου, τοὺς πάντας διατάσσοντος, ἢ *ὀλίγων*, ἴσων ἀλλήλοις, διατασσόντων πάντας τοὺς ἄλλους, ἢ *πάντων ὁμοῦ*, διατάσσοντος ἐκάστου ἐαυτόν· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὑπάρχουσι τρία εἶδη κυβερνήσεως: τὸ *αὐτοκρατορικόν*, τὸ *ἀριστοκρατικόν* καὶ τὸ *δημοκρατικόν*· τὸ ἀπλούστατον πάντων τούτων τῶν κυβερνητικῶν εἰδῶν εἶνε τὸ αὐτοκρατορικόν, συνιστάμενον ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν λαόν, ἐνῶ τὸ ἀριστοκρατικὸν εἶνε σύνθετον ἐκ δύο σχέσεων: τῆς σχέσεως τῶν μεγιστάνων πρὸς ἀλλήλους ὡς νομοθετῶν, καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν λαόν· ἀλλὰ τὸ δημοκρατικὸν εἶδος εἶνε τὸ ἥττον πάντων ἀπλούστατον, ἀποτελούμενον ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς τῶν πάντων βουλήσεως πρὸς σχηματισμὸν τοῦ λαοῦ, εἶτα ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν πολιτῶν πρὸς ἴδρυσιν τῆς πολιτείας, καὶ ἐπὶ τέλος τῆς βουλήσεως αὐτῆς πρὸς καθίδρυσιν τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ ἀπορρέοντος ἀπὸ τῆς συνημμένης ταύτης βουλήσεως. Τὸ εἶδος τοῦτα τῆς κυβερνήσεως εἶνε τὸ κάλλιστον πάντων, διότι βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἀδιάφορον ἂν κυβερνᾷ εἰς, ὀλίγοι, ἢ πολλοί· ἀλλ-

¹ Rechtslehre § 49.

λὰ πᾶσα ἀληθὴς δημοκρατία ὀφείλει νὰ ᾔηνε ἀντιπροσωπικὴ, ὠρισμένη ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ πρὸς προστασίαν τῶν δικαίων αὐτοῦ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκλογῆς τοῦ· ἀλλ' ὅταν ἡ κυριαρχία ἀντιπροσωπεύεται αὐτοπροσώπως, τότε ὁ λαὸς ἐν συνόλῳ ἀντιπροσωπεύει οὐ μόνον τὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶνε ὁ ἡγεμὼν, διότι ἐν αὐτῷ ἐδρεύει ἀρχικῶς ἡ ὑπερτάτη ἀρχή, ἀφ' ἧς ὀφείλουσι ν' ἀπορρέωσιν ἅπαντα τὰ δίκαια τῶν ἰδιωτῶν, ὡς ἀπλῶν ὑπηκόων· ἡ δὲ δημοκρατία, ἅπαξ τεθεῖτα, δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ χαλαρώσῃ τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως, διὰ νὰ τὰς ἐπαναδώσῃ εἰς ἐκείνους, οἵτινες προηγουμένως ἐκυβέρνησαν, καὶ οἵτινες ἤδη θὰ ἠδύναντο νὰ καταστρέψωσιν ἐκ νέου διὰ τῆς ἀπολύτου αὐτῶν βουλήσεως ἅπαντας τοὺς νέους νόμους¹.

Ἡ δημοκρατία εἶνε τὸ κράτιστον τῶν πολιτευμάτων, ὡς τοιοῦτον δὲ εἶνε τὸ μόνον ἐγγυώμενον τὴν ἐν ἐλευθερίᾳ διοργάνωσιν τῆς κοινωνίας, ὁπότε ἐκάστῳ πολίτῃ ἐπιτρέπεται ἡ ἐλευθέρως ἐξάσκησις τῶν ἀνθρωπίνων καὶ πολιτικῶν αὐτοῦ δικαίων· κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐλευθέρως ἐκδηλώσις τῆς συνειδήσεως ἐκάστου εἶνε τὸ μόνον κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας ὄπλον· ἡ ἐλευθερία τῆς γραφίδος, λέγει, εἶνε τὸ μόνον τῶν δικαίων τοῦ λαοῦ παλλᾶδιον. Ἀλλὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας πρέπει νὰ γίνηται κατάλληλος χρῆσις, λογικὴ συζήτησις, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν βιαίων μέσων, καληγόντων συνήθως εἰς τὴν ἐπανάστασιν· αἱ πλάναι τῆς συγχρόνου ἀναστατώσεως ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῶν ἀδικόπων ἀλλοιώσεων, ἐδίδασκον ἤδη κατὰ πόσον ἡ ἐπανάστασις εἶνε ἐπισηφελὲς μέσον ἀνορθώσεως τῶν νόμων καὶ ἐγγυήσεως τῆς τάξεως. Ἀποδοκιμάζων τὰς δημοτικὰς στάσεις, φρονεῖ, ὅτι μεταβολὴ ἐλλειποῦς πολιτικοῦ συντάγματος, εἰ καὶ ἐνίοτε δύναται νὰ ᾔηνε ἀναγκαία, πρέπει νὰ τελεῖται μόνον ὑπὸ τοῦ κυριάρχου διὰ μεταρρυθμίσεως, οὐχὶ δ' ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀν' ὅ αὕτη γίνεται, δύναται νὰ πλήξῃ τὴν ἐκτελεστικὴν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Ἄν δὲ ἡ ἐπανάστασις ἀπέτυχεν ἅπαξ, νέον δὲ πολίτευμα συνέστη, τότε δύναται ἡ ἀνομία τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς νὰ μὴ ἀπελευθερώσῃ τοὺς ὑπηκόους ἀπὸ τοῦ καθήκοντος νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων ὡς ἀγαθοὶ πολῖται, δὲν δύναται δ' οὗτοι ν' ἀρνηθῶσιν ἐντίμως νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκείνην, ἣτις εἶνε ἤδη ἐξουσία.

Καθὼς ἰδεῶδες τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ κοινωνικὸς βίος, ἐξ οὗ ἡ πολιτεία, δι' ἧς καὶ μόνης ὁ ἀτομικὸς ἀνθρώπος, ὁ πρῶτον ἄγριον καὶ ἐμπόλεμον ἄγων βίον, λαμβάνει τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν καὶ τελειότητα, οὕτως ἰδεῶδες τῆς πολιτείας, τῆς ἐκπροσωπούσης τὸν ἀνθρώπον ὡς σύνολον, πρέπει νὰ ᾔηνε ἡ εἰς ἐν καθολικὸν πολιτικὸν σῶμα συνένωσις, ὅπως τὸ σύνολον αὐτῶν διέπηται ὑπὸ τοῦς αὐτοῦς κοινούς νόμους.

¹ Rechts lehre § 52.

τὴν πρόδον καὶ οὐχὶ τοῦ πολέμου τὰ ἄθλα ἔχοντας ἀντικείμενον. Ἐν-
 τεῦθεν γεννᾶται ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου τῶν λαῶν ὅπως ὑπάρχει φυσικὴ τῶν
 ἀνθρώπων κατάστασις, πρὸ τῆς συστάσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, οὗ-
 τως ὑπάρχει καὶ φυσικὴ τῶν πολιτειῶν κατάστασις, πρὶν ἢ αὐταὶ διὰ κοι-
 νῶν νομίμων θεμελιώσῃσιν κοινὴν τινὰ πολιτείαν ὅτε λοιπὸν σχέσις δι-
 καιολογικὴ ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ὡς ἀτόμων,
 τοιαύτη πρέπει νὰ ὑπάρξῃ καὶ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν, διότι ἡ πολιτεία
 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος. Οὗτος, ἐπιζητῶν ἀείποτε
 τὴν πρόδον αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς φυσικῆς καταστάσεως ἐδημιούργησε τὴν
 πολιτείαν, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς αὐτῆς προόδου οἱ λαοὶ προβαίνουσιν ἀπὸ
 τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως καὶ ἀπὸ τῆς διαιρέσεως πρὸς τὴν ἐνότητα
 καὶ τὴν παγκόσμιον πολιτείαν, τουτέστι πρὸς ἀόμοσπονδίαν, κατὰ τὴν
 ἀπὸ κοινοῦ συμπεριλαμβανόμενον διαθνήδεν δικαίον. Τὸ δικαίον τοῦτο, συνδέον
 ἅπαντα τῆς γῆς τὰ ἔθνη πρὸς ἀλλήλα, εἶνε τὸ πολιτικὸν ἰδεῶδες τοῦ ἐκ
 Καινιξβέργης φιλοσόφου, οἰκτείροντος τὴν ἀρχομένην ἤδη πάλιν ἐν Εὐ-
 ρώπῃ μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς κατ' αὐτῆς συμαχουμένης Εὐρώπης.
 Αὕτη, λέγει, ἡ λογικὴ ἰδέα αἰωνίως εἰρηνικῆς κοινωνίας πάντων τῶν λαῶν
 τῆς γῆς, εἰ καὶ οὗτοι δὲν διατελοῦσιν εἰς φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους συνδε-
 δεμένοι, ἐν τούτοις δύνανται ν' ἀποκατασταθῶσιν ἐννομοὶ μεταξὺ αὐτῶν
 σχέσις, δὲν εἶνε φιλανθρωπικὴ ἀρχὴ, ἀλλ' ἀρχὴ τοῦ δικαίου, τὸ ὅποιον,
 ὡς ἡ δυνατὴ συνένωσις πάντων τῶν λαῶν, ἐν σχέσει αὐτῶν πρὸς τινὰς
 καθολικοὺς νόμους τῆς δυνατῆς αὐτῶν συγκοινωνίας, δύναται νὰ ὀνομα-
 σθῇ κοσμοπολιτικὸν δικαίον ¹.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς πραγματοποιήσεως τῆς αἰωνίας εἰρήνης
 καὶ τῆς διὰ νέου ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ἐπιλύσεως τῶν πρὸς ἀλλήλας
 διχοφορῶν τῶν πολιτειῶν, ἔγραψεν ὁ Κάντιος προτάσεις τινὰς, οἷονεὶ συμ-
 πέρασμα τοῦ ὅλου αὐτοῦ δικαιολογικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος ἂν
 σκέψαις αὐταί, εἰ καὶ ἐγλευσθήσαν πολλάκις ὡς οὐτοπίαι ἀπραγματο-
 ποίητοί, ἐν τούτοις εἶπονται ἀείποτε εὐγενῆς δικηκρτύρησις τῆς φιλοσο-
 φίας κατὰ τοῦ μοιραίου δόγματος τῆς ἀνάγκης τῶν πολέμων, ὡς ἀναγ-
 κάζου ἐξιλασθηρίου φαρμάκου πρὸς φυσικὴν καὶ ἠθικὴν συντήρησιν τῶν
 κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Πρακτικῶς ἐνταῦθα τὰς προτάσεις τοῦ φιλο-
 σόφου, ἅς διὰ μακρῶν ἀναπτύσσει, ἐξ ὧν δηλοῦται τὸ πνεῦμα, ὑπ' οὗ πα-
 ρωρηθῆναι νὰ ἐξορκίσῃ τὴν δαίμονα τοῦ πολέμου ἐν τῷ περὶ αἰωνίας εἰ-
 ρῆνης ἐγχειριδίῳ του :

1) Οὐδεμία συνθήκη εἰρήνης θεωρηθήσεται ἔγκυρος, ἐν ᾗ ἤθελον ἐπι-
 φυλαχθῆ σιωπηλῶς τὴν ὕλην νέου πολέμου.

2) Οὐδεμία ἀνεξάρτητος πολιτεία ὀφείλει ποτὲ νὰ προσκτιθῆ ὑπ' ἄλ-
 λης, εἴτε δι' ἀνταλλαγῆς, εἴτε δι' ἀγορᾶς ἢ διὰ δωρεᾶς.

¹ Rechts lehre § 54—62.

3) Μόνιμα στρατόπεδα (miles perpetuus) πρέπει ν' απολυθῶσι διὰ τοῦ χρόνου.

4) Δὲν πρέπει νὰ συναμολογηθῶσιν ἔθνη καὶ θάνατοι πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ συμπερόντων τῆς πολιτείας.

5) Οὐδεμία πολιτεία πρέπει ν' ἀγκυριούηται διὰ τῆς βίας εἰς τὸ πάλαιον καὶ τὴν κυβέρνησιν ἄλλης πολιτείας.

6) Οὐδεμία πολιτεία πρέπει νὰ ἐπιτρέπη εἰς ἑαυτῆς ἐν πολέμῳ κατ' ἄλλης ἐχθροπραξίας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν αδύνατον ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀμοιβαίαν μεταξὺ αὐτῶν ἐμπιστοσύνην. Τοιαῦται ἐχθροπραξίαι θὰ ᾔησαν ἡ χρῆσις βολεφόρων (percussores), φαρμακείας (veneficij), ἡ περικυβίσαις συνθηκῶν παραδόσεως, ἡ ὑποβολὴ προδοσίας (perduellio) ἐν τῇ πολέμουμένῃ πολιτείᾳ¹.

Αὗται αἱ κυριώταται προτάσεις περὶ ἐπικρατήσεως τῆς αἰωνίας εἰρήνης· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἐγγύησις, ἣν δύναται νὰ παραέσχη μόνον τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ ἰδίως ἀρμόζον εἰς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τὸ δυσχερέστατον πρὸς πραγμάτωσιν καὶ εἰς μέλλον πρὸς συντήρησιν, δι' ἧς καὶ πολλοὶ δισχυρίσθησαν, ὅτι ἀπαιτεῖται πολιτεία ἀγγέλων, διότι οἱ ἄνθρωποι μετὰ τῶν φιλαύτων τάσεών των δὲν εἶνε ἕκαστοι εἰς πολίτευμα τοσοῦτον ὑψηλὸν τὸ εἶδος. Ὅπως δὲ εὐκόλως κατορθωθῇ ἡ εἰρήνη, καὶ μὴ προέρχηται παρακίνησις ἐν διαφόροις ζητήμασι, πρέπει νὰ λαμβάνωται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν πρὸς πόλεμον ἐξοπλιζομένων κυβερνήσεων τὰ δόγματα τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τῶν ὄρων, καθ' οὓς καθίσταται δυνατὴ ἡ αἰωνία εἰρήνη.

Τοιαῦται ᾔησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι καὶ τὰ ἰδεώδη τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὸ ὄνειρον τοῦτο τοῦ Καντίου διατελεῖ μέχρι τῆς σήμερον ἐκάστοτε χλευαζόμενον ὑπὸ τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς νέας ἱστορικῆς ἀπόψεως τῶν κοινωνιῶν, καθ' ἣν ἡ πρόοδος τῶν λαῶν εἶνε ἀποτέλεσμα βίαιας πάλης, ἀνευ τῆς ὁποίας οὔτε πολιτικὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε ἡ πρόοδος καὶ ἐπικρατήσις. Ὁ κατμοπολιτισμὸς τοῦ Καντίου, ὁ αὐτὸς τῷ τῆς Στουα, οἷον ὄνειροπόλησεν ἐπὶ τινος στιγμῆς εἰς βασιλεὺς μόνου, Ἡρῆκος ὁ τέταρτος τῆς Γαλλίας, διατύπωσε δὲ ὁ ἀδόξος Σαμπιέρρος, εἰ καὶ ὑποθαλαπόμενος μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τινῶν θεωρητικῶν καὶ ἰδεολόγων τοῦ δικαίου, δὲν ἐπέδρασαν εἰσέτι τελῶς ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῆς κοινωνίας, μέγαν ἀναφάριστον κτήλας τῶν ποικίλων ἐνθουσιαστικῶν τῆς αἰωνίας εἰρήνης. Ὁ πόλεμος εἶνε ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπινου γένους, εἶπεν ὁ Ἰωσήφ Δεμαίτρος καὶ προσπαθῆσαι ν' ἀποδείξῃ τὸ θέμα του τοῦτο διὰ σκοτεινῆς, ἀληθοῦς δυστυχῆς ἱστορικῆς εἰκόνας. Ὁ Ἑγγελοῦς ταῦτα χρόνως σχεδὸν παρέσχε τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀθαντεῖαν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ πολέμου, ὡς ἐκπο-

¹ Zum ewigen Frieden.